

Globalna gospodarska kriza zahtijeva globalni etos

Manifest za globalni gospodarski etos

Hans Küng

Uz pomoć novog svjetskog gospodarskog etosa iz krize?

Moj načelni odgovor odmah na početku: zasigurno *ne samo sa* svjetskim gospodarskim etosom, ali jednako tako zasigurno *ne bez* svjetskog gospodarskog etosa. Štoviše, naše je mišljenje ovo: Upravo svjetska gospodarska kriza zahtijeva svjetski gospodarski etos! Sve većem broju ljudi je jasno: Većina je suvremenih kriza – od svjetske financijske krize do krize europskog nogometa – povezana i s elementarnim etičkim standardima, pa kao što nogomet treba pravila koja će vrijediti globalno, tako i gospodarstvo.

Naravno, mi, koji se zauzimamo za svjetski gospodarski etos, poznajemo prigovore skeptika i onih zloslutnika, koji deklaracije ove vrste nazivaju beskorisnim. No, ja postavljam pitanje: Što bi bio svijet bez Opće deklaracije ljudskih prava ili povelja Ujedinjenih naroda ili jednako tako Dekaloga? Uvijek se iznova djeluje protiv njih, i utoliko je svaki etos protu-faktičan. No, etičke norme uvijek iznova oblikuju znakove upozorenja protiv neljudskosti i zločina, stvarajući ujedno motivaciju za političko, socijalno i ekonomsko djelovanje – u danim prilikama također i protiv moćnih zasebnih interesa i kolektivnih egoizama nacionalnih i internacionalnih poduzeća.

Drugi pak zamjeraju – Ne postoje li zakoni koji bi se morali samo dosljedno primjenjivati? – pa pridodaju: Svladavanje suvremene krize zahtijeva iscrpljivanje svih zakonskih mogućnosti. Ali: Zakoni nisu dostatni! Svi mi znamo koliko je često slaba politička volja za borbu protiv lakomosti, prijevara, korupcije i umišljenosti budući da za svoj temelj nema baš nikakve etičke volje. Zakoni bez etosa nemaju postojanosti, a zakonski se propisi mogu zaobići, izokrenuti, ignorirati, potkopati bez etičke svijesti, koja se zasniva na nekoliko elementarnih etičkih standarda. Sve ovo nije

samo stvar etike pojedinaca, već i stvar poduzetničke etike, dapače to se tiče globalnog tržišta kao cjeline. Otuda moje prvo promišljanje:

1. Zakazanje tržišta, institucija i morala priziva etički okvirni poredak

Najnovija su iskustva dokazala da postojanost i održivost tržišnog gospodarstva nipošto nisu zagantirani. Ne može se zatvoriti oči pred tim da je pojavljivanje globalnog „kapitalizma” sa sobom donijelo potpuno nove rizike. U svakom slučaju, jednoguzročno objašnjenje krize tržišnog gospodarstva u nekoj naciji ili regiji bilo bi površno. Često promatramo da u takvoj situaciji nastaje, ne bez razloga, uzajamno pripisivanje krivnje. Gospodarstvo, međutim, nije krivo za sve, politika je najčešće sukriovac, a prosječni građanin prepoznaje krivnju i gospodarstva i politike s obzirom na moralne nedostatke. No, dostatno je već da jedan od tri čimbenika – gospodarstvo, politika i moral – ne funkcionira, pa da uslijed toga neko poduzeće, koncern, čak tržišno-gospodarski sustav kao takav, dospije u ozbiljne poteškoće.

Naša Zaklada za svjetski etos je – pozivajući se na moju knjigu „Svjetski etos za svjetsku politiku i svjetsko gospodarstvo” (1997)¹ – u Baden-Badenu organizirala kolokvij o „Globalnom poduzetništvu – globalnom etosu” (među ostalim, sa šefom BASF-a, Nestlé-a, Savezne banke, bivšim saveznim kancelarom Schidtom). Mogao sam se, među ostalim, pozvati na britanskog nacionalnog ekonom(ist)a Johna Dunninga (*Global Capitalism at Bay*, 2001), koji razlikuje tri različita područja zakazanja kapitalističkog sistema:

I. Zakazanje samih tržišta: „*moral hazard*”, neprimjerena makroekonomska politika, ekscesivne špekulacije na tržištima nekretnina i dionica...

II. Zakazanje institucija: nedovoljno funkcioniranje regulirajućih i nadzirućih sustava, pravne infrastrukture i financijskog sustava, nedostatak transparentnosti i neadekvatni standardi završnih računa...

---

¹ Ta je knjiga prevedena na hrvatski jezik, i to u dvije knjige: Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb 2007; Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb 2007; (nap. prev.)

III. Zakazanje *moral*a, koje leži u temelju zakazanja tržišta i institucija: kasino-kapitalizam, podmićivanje i korupcija, manjak istinoljubivosti, povjerenja i socijalne odgovornosti, pretjerana pohlepa investitora ili institucija, krivotvorenje završnih računa i ilegalna manipulacija tržišta.

Na sve tri dimenzije, oblikovane od ljudi, ljudi mogu i utjecati: na tržišta putem ponašanja mušterija i struktura za opskrbu, na institucije putem razboritog reguliranja, obvezujućih standarda, transparentnog sebe-obvezivanja. Zato su ljudi etički odgovorni za izgradnju primjerenog institucionalnog okvira za gospodarstvo.

Gospodarstvo ne treba nikakvu posebnu etiku, nikakvu zasebnu etiku. Gospodarstvo se treba pridržavati samo općih etičkih načela koja vrijede za sva životna područja, pa tako i za gospodarstvo. No, etika nije samo kapica od šlaga na kolaču, ona nije samo sporedni dodatak globalnom tržišnom gospodarstvu. S pravom se govori o *etičkom okvirnom poretku*, „*moral framework-u*“, koji je u uzajamnoj ovisnosti i interakciji s gospodarskim funkcijama glavnih institucija, s tržištima, s vladama, s civilnim društvom i s nadnacionalnim organizacijama.

Zasigurno ste razumjeli: Pod etosom se ne misli *samo na „moralne apele“* izvana već na *moralna djelovanja* svih aktera iznutra. Nažalost, i gospodarstvo često treba, kao u sadašnjoj krizi, bolni pritisak da se proizvede reformski pritisak, koji će se preobraziti u političku snagu i akciju. U svakom slučaju, uvjeren sam u ovo: Globalno tržišno gospodarstvo će u različitim regijama i nacijama biti trajno prihvaćeno ukoliko bude *socijalno prihvatljivo* i *za budućnost ekološki sposobno*. Vlade zbog korupcije, laži, nasilnih čina, tjeranja na rat i nemoralna mogu, kako je poznato, biti opozvane, a države čak uništene.

No, vi ćete pitati: Koje bi elemente mogao i trebao sadržavati taj etički okvirni poredak? Jer imamo mnoge sumnje: Je li uopće moguć globalni konsenzus o elementarnim vrijednostima i standardima? Otuda moje drugo promišljanje:

2. Zahtjevi UN-ovog „Global Compact-a/Svjetskog sporazuma”² prizivaju etičke vrijednosti i standarde koji presežu kulturne granice

Jasno je da su sve etičke vrijednosti i standardi kulturno vezani, ali postoje ključne vrijednosti i temeljni standardi koji posjeduju univerzalno važenje. S obzirom na to, UN-ov „Global Compact/Svjetski sporazum”, koji je pokrenuo generalni sekretar Kofi Annan 1999. godine, pruža vrijedno polazište. Njemu se do danas priključilo već preko 5.200 poduzeća i „stakeholder-a/ulagača” iz više od 130 zemalja. „Global Compact/Svjetski sporazum” postavlja četiri zahtjeva s obzirom na ponašanje poduzeća u globaliziranom gospodarstvu: (1) poštivanje i podupiranje ljudskih prava, (2) odgovorno prihvaćanje radnih standarda, (3) zaštita okoliša primjerena načelu predostrožnosti, (4) borba protiv korupcije u svim njezinim oblicima. Sve to „Global Compact/Svjetski sporazum”, naravno, može zahtijevati isključivo na temelju uvjerenja da posvuda na zemlji – dakle u svim društvima, kulturama i religijama – ljudi priznaju usporedive temeljne stupove za nekonfliktan suživot i nenasilno usuglašavanje interesa.

Na taj je način UN-ov „Global Compact/Svjetski sporazum” suglasan s polazištem *Deklaracije o svjetskom etosu Parlamenta svjetskih religija iz Chicaga* (1993)³, a čast i teret sastavljanja njezina nacrtu pripala je meni. Nju je potvrdio prijedlog InterAction Council-a bivših šefova država i vlada za „Opću deklaraciju ljudskih dužnosti” (1997)⁴ i Manifest za UN-ov „Crossing the Divide. Dialogue among Civilisations – Mostovi u budućnost. Manifest za dijalog kultura” (2001). Na temelju Deklaracije o

² Riječ je o međunarodnoj inicijativi Ujedinjenih naroda iz 1999. godine koja povezuje poslovni sektor s agencijama UN-a, vladama i civilnim društvom s ciljem podržavanja temeljnih društvenih vrijednosti iz područja ljudskih prava, radnih prava, okoliša i borbe protiv korupcije. Inicijativu za pokretanje hrvatske mreže „Global Compact-a/Svjetskog sporazuma” preuzeo je UNDP Hrvatske u okviru projekta promicanja koncepta i prakse društveno odgovornog poslovanja (DOP).

Do danas je ova inicijativa implementirana u više od 100 zemalja svijeta. Potpisivanjem sporazuma, svaka se tvrtka obvezuje da će u svoje poslovanje ugraditi 10 propisanih principa za odgovorno poslovanje i drugima pružati primjer putem njihove praktične primjene. (nap. prev.)

³ Prijevod Deklaracije na hrvatski jezik prof. dr. Mate Zovkića dostupan je na web-stranici Zaklade za svjetski etos: http://www.weltethos.org/1-pdf/10-stiftung/declaration/declaration_croatian.pdf (nap. prev.)

⁴ Prijevod Deklaracije na hrvatski jezik Alena Kristića dostupan je u: Bosna Franciscana (26/2007), str. 281-289.

svjetskom etosu iz Chicaga naš će novi manifest „*Globalni gospodarski etos – posljedice za globalno gospodarstvo*” poduprijeti „Global Compact/Svjetski sporazum” s etičke točke gledišta.

U toj su Deklaraciji o svjetskom etosu iz 1993. prastara načela iz svih velikih etičkih i religijskih tradicija čovječanstva primijenjene na današnju situaciju. Na pitanje o globalnim vrijednostima i etičkim standardima koji presežu kulturne granice, a koje su od odsudnog značenja za uspješno globalno tržišno gospodarstvo, može se, dakle, zbiljski odgovoriti, unatoč svim očividnim razlikama između kultura. To me dovodi do mog trećeg promišljanja:

3. Takav se svjetski etos temelji na načelima ljudskosti i uzajamnosti, kao i na temeljnim standardima nenasilja, poštenja, istinoljubivosti i partnerstva

Nakon predstavljanja našeg Manifesta kao globalnog gospodarskog etosa 6. listopada 2009. u sjedištu UN-a u New Yorku, predstavio sam ga i 2. studenog 2009. i na poznatom Univerzitetu u Pekingju. Pri tome sam osjećao potvrdu svojih zapažanja iz proteklih godina: Na temelju svoje velike konfucijanske tradicije Kina je posebice otvorena za svjetski etos. Ne ističe li pak već Deklaracija o svjetskom etosu Parlamenta svjetskih religija ona dva temeljna načela koja sada iznova pronalazimo u Manifestu za svjetski gospodarski etos: ljudskost (kineski „ren”) i uzajamnost (kineski „shu”).

- Kao prvo, *načelo ljudskosti*, čija konkretna primjena mijenja radnu klimu u svakom uredu, tvornici, prodavaonici, poduzeću: „Sa svakim čovjekom (bilo da je riječ o muškarcu ili ženi, bijelom ili obojenom, bogatom ili siromašnom, starom ili mladom) treba postupati ljudski (a ne neljudski, ili čak zvjerski).”

- Kao drugo – načelo ljudskosti pragmatično pojašnjeno – *načelo „uzajamnosti”* ili *Zlatno pravilo*, kako ga nalazimo već u „Razgovorima” kineskog mudraca Konfucija, ali i u biblijskoj, kuranskoj i drugim tradicijama: „Ono što ne želiš da tebi bude učinjeno, to ti ne čini drugima!”

Deklaracija o svjetskom etosu iz 1993. godine predstavlja etički referentni okvir ovog novog Manifesta za „Globalni gospodarski etos”.

Načelo ljudskosti, poduprto Zlatnim pravilom uzajamnosti (članak 4), čini također temelj (Dio I) ove nove deklaracije (članak 1-4).

Na to se nadograđuju četiri temeljne vrijednosti i standardi (Dio II), koje nalazimo već u spisima Patanjaliya, utemeljitelja joge, ali i u budističkom kanonu i u svim velikim religijskim i nereligijskim tradicijama. One također čine strukturu naše Deklaracije:

- Ne ubijati, to znači: obvezivanje na kulturu nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom (usp. članak 5-6)
- Ne krasti, to znači: obvezivanje na kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka (usp. članak 7-9)
- Ne lagati, to znači: obvezivanje na kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti (usp. članak 10-11)
- Ne zloupotrebjavati seksualnost, to znači: obvezivanje na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene (usp. članak 12-13)

Posebnost, ono karakteristično našeg Manifesta – u poređenju s brojnim drugim posve korisnim etičkim deklaracijama i poduzetničkim smjernicama – očituje se u dvije dimenzije:

I. Kontinuitetu tih vrijednosti i standarda *u vremenu*, koji se održava svim lomovima unatoč. Te vrijednosti i standardi iza sebe imaju autoritet velikih religijskih i etičkih tradicija čovječanstva, kako su one izražene u brojnim svjedočanstvima različitih kultura kroz stoljeća. Te vrijednosti i standardi, dakle, nisu pronalazak našeg vremena već potječu iz etičkog iskustvenog blaga čovječanstva, koje se skupljalo, od kada je čovjek, uzdigavši se iz životinjskog carstva, morao učiti ponašati se ljudski, učiti, primjerice, da ne ubija druge ljude, kao što smije ubijati životinje.

II. Univerzalnosti tih vrijednosti i normi *u prostoru*, koja se manifestira, nipošto slučajno, unatoč svekolikoj i općepoznatoj kulturnoj uvjetovanosti. Naime, u svim su kulturama ljudi bili zainteresirani za to da pod posebnu zaštitu stave život, vlasništvo, čast i spolnost. U tome smislu vrijednosti i norme nenasilja i strahopoštovanja pred životom, pravednosti i solidarnosti, istinoljubivosti i tolerancije, uzajamnog poštovanja i partnerstva, nipošto nisu samovoljno izabrane već su strukturalno utemeljene u središnjim životnim područjima.

4. Manifest za „Globalni svjetski etos” podsjeća sve uključene („stakeholder-e”) u globalno gospodarstvo na njihovu osobnu odgovornost za humaniziranje globalnog gospodarstva: Globaliziranje zahtijeva globalni etos

Možda vam je zapelo za oko da naš Manifest ne pretpostavlja nikakav određeni etički sustav, primjerice Aristotelov ili Kantov („Etiku” u strogom smislu riječi) već samo nevelik broj elementarnih etičkih vrijednosti i standarda koji su prema empirijskim nalazima zajednički čitavom čovječanstvu: „Etos” kao unutarnje etičko uvjerenje ili stav, kao osobno obvezivanje da se u životu ravna prema obvezujućim vrijednostima, čvrstim standardima i osobnim temeljnim načelima ili krepostima. Ovaj Manifest ne pruža odgovore ili recepte za idealno rješenje svih mogućih pojedinačnih problema u gospodarskom životu ili s njim povezanim područjima bioetike, znanstvene etike ili političke etike. On pruža temeljne etičke smjernice prema kojima se mogu i trebaju ravnati sve pojedinačne odluke.

Manifest je sastavila grupa ekonomista, poduzetnika i etičara po nalogu Zaklade za svjetski etos. Vodeće pero bio je prof. Josef Wieland, poduzetnički etičar na Univerzitetu u Konstanzu. Njemu i prof. Klausu M. Leisingeru, koji se zauzeo za izradu i širenje Manifesta kao što bi jedva tko drugi, na ovom mjestu pripada moja osobita zahvalnost. Dok je Zaklada za svjetski etos spremala ovaj Manifest, mogla se osloniti na svoje iskustvo u etičkim pitanjima, kako je ono posebice došlo do izražaja u već spomenutoj Deklaraciji o svjetskom etosu iz 1993.

Sastavljači u Zakladi za svjetski etos izradili su detaljne ideje o kriterijima jednog takvog Manifesta. Dakako, on nipošto nije smio izgledati kao kazuistička moralna propovijed, a niti kao entuzijastičko-religiozni navjestiteljski tekst. Naprotiv, on je trebao pokazati odnos prema zbilji, istodobno upozoriti na duboke etičke razine, a biti razumljiv izvan uskog stručnog kruga kako bi mogao postići široki konsenzus.

Zato Manifest izbjegava izričaje koji bi smjesta mogli biti neprihvaćeni od neke određene etičke ili religijske tradicije (na primjer o uzimanju kamata). No, on ne podsjeća samo poduzetnike već sve uključene („stakeholder-e”) u globalno gospodarstvo na njihovu osobnu odgovornost za humaniziranje globalnog gospodarstva: *Globaliziranje zahtijeva globalni etos*. Manifestu je pribrojan sjajan niz prvih potpisnika (pogledati na konac Manifesta).

Ono predstavljanje Manifesta na simpoziju u sjedištu UN-a u New Yorku 6. listopada 2009. godine, organiziranom od strane švicarske misije UN-a, UN-ovog ureda „Global Compact-a/Svjetskog sporazuma”, Novartis zaklade i Zaklade za svjetski etos – razumijeva se skupa – s predstavljanjem u Pekingu i Baselu – kao prvi korak u jednom trostrukom procesu: Da se Manifest predstavi relevantnim „stakeholder-ima” u gospodarstvu i poduzetništvu i na taj način potakne svjetska rasprava o etici i gospodarstvu. Kao daljnji korak planira se: pridobiti nove potpisnike iz poduzetništva, ekonomije i politike i poticati nove rasprave o Manifestu u krugovima ekonomista, među poduzetnicima i u drugim relevantnim forumima. No, svi, pojedinci kao i poduzeća, koji podupiru Manifest, mogu se potpisati na web-stranici Manifesta (www.globaleconomicethic.org).

Da izbjegnemo nedorazume: Ovaj Manifest ne predstavlja nikakav pravno obvezujući dokument već apel za etičko ponašanje. Svojim potpisom potpisnici izražavaju da stoje iza analiza i prijedloga Manifesta i da žele pridonositi razvoju etičkog okvirnog poretka za svjetsko gospodarstvo. Potpisnici, međutim, neće odgovarati za provođenje zahtjeva i prijedloga, koji su sadržani u tekstu. Na „moralne certifikate”, ionako u praksi jedva izvodljive, nismo mislili.

Vidite: Naš Manifest ne predstavlja nikakav represivni već konstruktivni dokument koji može biti od pomoći. On svakome u ovim olujnim vodama pruža znanje o orijentiranju kao navigacijska karta, karta s jasnim etičkim koordinatama i naposljetku kompas: znanje koje nepotkupljivo funkcionira i u krizama, etičke smjernice za teške odluke koje se moraju donositi u oporj zbilji svakodnevnice sa svim, često oprečnim zahtjevima. Sve vas srdačno molimo za vašu podršku.

Literatura

1. Dunning, John H. (izd.), *Making Globalization Good. The Moral Challenges of Global Capitalism*, Oxford University Press, Oxford 2003.
2. Küng, Hans, *Projekt Weltethos*, Piper, München 1990. (Küng, Hans, *Projekt svjetski etos*, MIOB, Velika Gorica 2003).
3. Küng, Hans, *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*, Piper, München 1997. (Küng, Hans, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*,

- Intercon, Zagreb 2007; Küng, Hans, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb 2007).
4. Küng, Hans (izd.), *Globale Unternehmen – globales Ethos. Der globale Markt erfordert neue Standards und eine globale Rahmenordnung*, FAZ-Buchverlag, Frankfurt a. M. 2001.
  5. Küng, Hans (izd.), *Dokumentation zum Weltethos*, Piper, München 2002.
  6. Küng, Hans, *Wozu Weltethos? Religion und Ethik in Zeiten der Globalisierung* (im Gespräch mit Jürgen Hoeren), Herder, Freiburg 2002.
  7. Küng, Hans, *Erkämpfte Freiheit – Erinnerungen*, Piper, München 2002. (Küng, Hans, *Izborena sloboda: Sjećanja*, Ex libris/Synopsis, Rijeka/Zagreb 2009).
  8. Küng, Hans, *Umstrittene Wahrheit – Erinnerungen*, Piper, München 2007.
  9. Küng, Hans, *Was ich glaube?*, Piper, München 2009.
  10. Küng, Hans – Kuschel, Karl-Josef (izd.), *Wissenschaft und Weltethos*, Piper, München 1998.
  11. Leisinger, Klaus M, *Unternehmensethik. Globale Verantwortung und modernes Management*, C. H. Beck, München 1997.
  12. Picco, Giandomenico – Weizsäcker, Richard von – Küng, Hans (i drugi), *Crossing the Divide. Dialogue among Civilisations*, Seton Hall University, South Orange, NJ 2001. (njemačko izdanje: *Brücken in die Zukunft. Ein Manifest für den Dialog der Kulturen. Eine Initiative von Kofi Annan*, S. Fischer, Frankfurt a. M., 2001.